

УМОВИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті розглядається проблема розвитку навчальної автономії студентів у вищій школі; уточнюється поняття навчальної автономії на основі порівняння його з іншими синонімічними поняттями; розрізняються навчальна автономія як здатність особистості й навчальна діяльність студента, здатного до автономії; обґрунтовуються умови розвитку навчальної автономії студентів ВНЗ: використання навчального співробітництва, застосування новітніх методів і технологій, побудова освітнього процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії.

Ключові слова: *навчальна автономія, навчальна діяльність, умови розвитку автономії.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції демократизації та гуманізації вищої школи передбачають зміну підходів, форм, методів, засобів та умов навчання для усунення педагогічного авторитаризму, пасивності студентства та надання їм можливості більшої свободи вибору, творчого пошуку; посилення ролі самоосвіти та саморозвитку; підвищення особистої значущості навчальної діяльності та відповідальності за її результати.

Особливо актуальною у світлі сучасних перетворень у сфері вищої освіти постає проблема навчальної автономії, яка активно досліджується впродовж останніх тридцяти років і дедалі набуває все більш істотного значення, що пов'язано зі скороченням кількості аудиторних годин і збільшенням частки самостійної навчальної роботи студентів, запровадженням нових форм освіти, зокрема, дистанційної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади автономного навчання розкриті в працях Ф. Бенсона, П. Воллера,

Л. Дікінсон, Л. Дем, Д. Літгла, Х. Холека, Н. Ф. Коряковцевої, О. М. Солововой
Т. Ю. Тамбовкіної та ін.

Вітчизняні й іноземні науковці досліджують різні аспекти навчальної автономії: вміння та навчальні стратегії (Л. І. Агафонова, Ж. С. Анікіна, Н. Ф. Бориско, Т. Ю. Тернових, М. Брін, Г. Елліс, С. Манн, Д. Нунан, Б. Сінклер); рівні навчальної автономії (І. П. Задорожна, С. П. Кожушко, І. В. Лукша, О. Б. Тарнопольський, Т. Ю. Тамбовкіна); способи і засоби її формування та розвитку (Ж. С. Анікіна, С. В. Бондар, О. О. Москалець, Є. О. Насонова, Є. С. Полат, Т. Ю. Тамбовкіна, Л. Дікінсон, В. Літлвуд, Дж. Стерттридж, С. Шерін та ін.) Проте, подальшого вивчення, на нашу думку, потребують умови розвитку навчальної автономії в системі вищої освіти.

Мета статті – дослідити умови розвитку навчальної автономії студентів у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Окреслене завдання вимагає, передусім, уточнення суті концепту навчальної автономії, оскільки аналіз літератури переконує, що “навчальна автономія” часто ототожнюється з такими поняттями, як самокероване (self-directed) навчання, (Р. Брокет, Р. Хімстра, С. Брукфілд, Ф. Кенді), незалежне (independent) навчання (Б. Пейдж, С. Шерін) та використовується науковцями в різних значеннях: 1) ситуації, в якій студент навчається самостійно; 2) умінь, які можна набути і застосовувати в самостійному навчанні; 3) вродженої здатності, яка пригнічується інституційною освітою; 4) виявлення відповідальності за свою навчальну діяльність; 5) права студента самостійно визначати напрямок власної навчальної діяльності [6, с. 1–2].

Використавши одним із перших у 1979 році термін “навчальна автономія”, Х. Холек визначає її як здатність брати на себе відповідальність за свою навчальну діяльність, за прийняті рішення, які стосуються всіх аспектів процесу навчання: встановлення цілей, визначення змісту й послідовності, вибір методів і прийомів, що використовуються, управління процесом навчання (ритм, час, місце), оцінка отриманого результату [8, с. 3].

Автономію як ситуацію, в якій студент відповідає за всі прийняті стосовно навчання рішення і їх виконання, тлумачить Л. Дікінсон [7].

Д. Літл пов'язує навчальну автономію з психологічним ставленням до процесу та змісту навчання і розглядає її як здатність до самостійності, критичної рефлексії, прийняття рішень, незалежних дій. Науковець наголошує, що автономне навчання не є синонімом самоосвіти і не означає навчання без допомоги викладача, не передбачає зняття відповідальності з викладача за навчальний процес і вседозволеність для студентів, не є якимось методом викладання, єдиним для всіх і легким для визначення станом або постійною характеристикою того, хто навчається [9, с. 7].

На думку Н. Ф. Коряковцевої, автономія в освітній діяльності є здатністю особистості свідомо здійснювати продуктивну діяльність, спрямовану на створення особистісного освітнього продукту, рефлексувати й оцінювати цю діяльність, накопичуючи ефективний досвід, конструктивно і творчо взаємодіяти з освітнім середовищем і суб'єктами освітньої діяльності, брати на себе відповідальність за процес і продукт цієї діяльності, як результат самовизначення і саморозвитку особистості [3, с. 16 – 17].

Варто зауважити, що навчальна автономія часто розглядається в контексті самостійної роботи студентів. Так, автори монографії “Автономная учебная деятельность в иноязычном образовании” по суті ототожнюють навчальну автономію з самостійною роботою, яка не передбачає суворої регламентації виконання завдання і залишає за студентом свободу вибору змісту і способів виконання завдання [1, с. 11].

Визнаючи тісний зв'язок термінів “навчальна автономія” і “навчальна самостійність”, О. М. Соловова наголошує на основній відмінності між ними, яка полягає в тому, що під час самостійної роботи студенти здебільшого визначають технологію виконання конкретної, сформульованої викладачем навчального завдання, в той час, як навчальна автономія передбачає також і вибір того, що необхідно вчити для досягнення поставленої мети [5, с.144].

У результаті аналізу наукових джерел доходимо висновку, що науковці асоціюють навчальну автономію, з одного боку, зі здатністю та ставленням до процесу навчання, з іншого, – із самим процесом навчання, коли навчальна автономія ототожнюється з індивідуальним, самокерованим або самостійним навчанням. З'ясування суті зазначеного поняття в межах нашого дослідження вимагає чіткого розмежування автономії як здатності особистості й навчальної діяльності автономного студента, яка здебільшого розглядається науковцями як самокероване навчання.

Таким чином, навчальна автономія не є синонімом до самостійного або будь-якого іншого виду навчальної діяльності. Як і більшість дослідників, вважаємо, що автономія – це здатність, що уможливорює відповідальне й продуктивне здійснення навчальної діяльності незалежно від того, чи виконується вона самостійно (індивідуально), чи у співпраці з іншими студентами, яка певною мірою притаманна людині, і яку можна розвивати та вдосконалювати.

Розвиток навчальної автономії в інституційній освіті вимагає створення певних сприятливих умов для усвідомлення студентами себе активними суб'єктами освітнього процесу; надання їм більшої свободи вибору і відповідальності за прийняття рішень стосовно змісту, засобів, методів, способів контролю навчальної діяльності; забезпечення творчого пошуку у співпраці з іншими суб'єктами освітнього процесу; врахування індивідуальних інтересів, потреб і можливостей студентів.

У сучасній педагогічній теорії й практиці умови часто розглядаються як багатопланова і змістовно наповнена дефініція, суть якої вбирає обставини, від яких залежать стосунки педагога та студента, що зумовлюють взаємодію і розв'язання цілісних завдань, сприяючи задоволенню запиту й інтересу діючих сторін або учасників певного педагогічного явища [2, с. 118]; як категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [4].

Сприятливі умови для розвитку навчальної автономії, на думку багатьох науковців, створюються в ресурсних центрах і навчальних лабораторіях, де студенти навчаються незалежно від викладачів. Проте, як справедливо зауважує С. Шерін, термін “ресурсний центр” стосується навчальних матеріалів і системи організації навчання, створеної для надання прямого доступу до ресурсів, тоді як незалежне навчання, яке автор використовує як синонім автономного навчання, означає освітню філософію і процес. Крім цього наявність навчальних матеріалів, технічних засобів та інших ресурсів не гарантує того, що навчання в ресурсному центрі є незалежним (автономним) [6, с. 54].

Оволодінню компетенціями навчальної автономії сприяє використання сучасних методів (проектів, моделювання ситуацій, проблемного, ігрового, комп’ютерного, рефлексивного), а також ефективних методів взаємоцінки та самооцінки знань і вмінь, зокрема, Європейського мовного портфелю. За допомогою новітніх методів, технологій, активних форм роботи створюється освітнє середовище, що дозволяє підтримувати мотивацію; стимулювати ініціативу; створювати ситуації творчого пошуку, вільного вибору, прийняття відповідальних рішень; здійснювати самоуправління та самоконтроль.

Важливою для нашого дослідження є думка П. Воллера, який, аналізуючи роль викладача під час набуття студентами автономії, акцентує увагу на трьох важливих умовах: перехід контролю над процесом навчання від викладача до студента; створення партнерських стосунків зі студентами, що будуються на основі дискусійного обговорення питань, пов’язаних з навчанням; здійснення самоспостереження, самоконтролю і рефлексії з боку викладача щодо стратегій викладання і способу взаємодії зі студентами [6, с. 113].

Погоджуючись з дослідником, головну роль викладача в процесі розвитку автономії студентів вбачаємо в реалізації ним функцій фасілітатора (помічника), консультанта, що полягає в здійсненні підтримки, допомоги студентам на всіх етапах навчальної діяльності від визначення завдань і вибору матеріалів до оцінки досягнутих результатів; створенні сприятливої атмосфери;

підтримці мотивації навчання; сприянні формуванню рефлексивних умінь студентів та розвитку їх потенційних можливостей; передбаченні труднощів і наданні порад щодо їх подолання; спрямовуванні зусиль студентів на вибір ефективних стратегій навчання та шляхів вирішення поставлених завдань тощо.

Реалізація зазначених функцій передбачає не тільки зміну ролі викладача, а й побудову міжособистісних стосунків на засадах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, яка характеризується рівністю особистісних і статусних позицій; активністю учасників й однаковою мірою впливу сторін одна на одну; рефлексивним сприйняттям навколишньої дійсності, визнанням індивідуальності особистості з орієнтацією на її найкращі якості й досягнення, діалогічною спрямованістю.

Діалог на засадах рівності особистісних і статусних позицій протистоїть авторитарній формі педагогічної взаємодії, забезпечує безпосередню участь студента в обговоренні з викладачем та групою всіх аспектів навчальної діяльності, передбачає свободу вибору, прийняття самостійного рішення, уникнення викладачем оцінних суджень, породжує почуття впевненості студента у власних силах. Такий вид педагогічної взаємодії попереджує стандартність мислення, безініціативність, байдужість, стимулює самостійність поглядів студентів, розвиток їх творчого потенціалу, створює атмосферу співробітництва.

Оскільки важливим соціальним компонентом автономії є, на нашу думку, здатність до співпраці та продуктивної взаємодії з іншими суб'єктами освітнього простору, однією з необхідних умов її розвитку вважаємо кооперативний контекст навчання.

Групова діяльність на основі співробітництва ґрунтується на принципі позитивної взаємозалежності, що вимагає від студентів активного залучення до процесу навчання, взаємної відповідальності, взаємоконтролю та оціночної рефлексії. Конфлікт думок і підходів, що закономірно виникає під час виконання спільних завдань, породжує ситуацію необхідності формувати власну точку зору на проблему, аргументувати і обстоювати її, переконувати

партнерів по взаємодії, знаходити альтернативи, приймати спільні рішення, що, у свою чергу, стимулює творчий пошук, вироблення механізмів співпраці, ефективного способу взаємодії для знаходження раціональних шляхів вирішення проблеми; сприяє формуванню таких важливих для розвитку автономії особистісних якостей, як усвідомлення особистої індивідуальності, висока самооцінка, самоповага, відповідальність, повага до точки зору іншої людини, ініціативність, готовність до подолання перешкод, здатність до рефлексії тощо.

Висновки. Таким чином, окреслені умови використання навчального співробітництва; застосування новітніх методів і технологій, орієнтованих на суб'єктність, ініціативність, творчий потенціал студентів; побудова освітнього процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії створюють можливість для розвитку навчальної автономії студентів у вищій школі, що має стати одним з пріоритетних завдань освітньої політики суспільства, оскільки передбачає становлення незалежної, творчої і відповідальної особистості, здатної до саморозвитку, самоактуалізації і навчання впродовж життя.

Використані джерела

1. Автономная учебная деятельность в иноязычном образовании (теория и практика) : монография / под. ред. Н. М. Платоненко. – Ижевск : Из-во “Удмурский университет”, 2011. – 266 с.
2. Козій М. К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів : методичний посібник / Микола Кузьмич Козій. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 140 с.
3. Коряковцева Н. Ф. Автономия учащегося в процессе изучения иностранного языка и культуры / Н. Ф. Коряковцева // Автономность в практике обучения иностранным языкам и культурам: сб. науч. тр. МГЛУ; вып. 461. – М., 2001. – С. 12 – 28.

4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / [Пехота О. М., Будак В. Д., Старева А. М. та ін. ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2003. – 239 с.
5. Соловова Е. Н. Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка: интегративно-рефлексивный подход : монография / Соловова Е. Н. – М. : Глосса-Пресс, 2004. – 336 с.
6. *Autonomy and independence in language learning* / ed. Phil Benson, Peter Voller. – London : Longman, 1997. – 270 p.
7. Dickinson L. *Self-instruction in Language Learning* / L. Dickinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 203 p.
8. Holec. H. *Autonomy and foreign language learning* / H. Holec. – Oxford : Pergamon, 1981. – 87 p.
9. Little D. *Autonomy in language learning* / David Little // *Autonomy in language learning : papers from a conference.* – London, 1990. – P. 7 – 13.

Hahina N.

DEVELOPING LEARNER AUTONOMY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the problem of developing learner autonomy in high school. The concept of learner autonomy is specified on the basis of its comparison with other synonymic notions. Learner autonomy as a person's ability is distinguished from educational activity of learners who have the capacity of being autonomous. The conditions of developing learner autonomy in higher educational institutions, namely the use of educational cooperation, application of new methods and technologies, organisation of educational process on the basis of subject-subject pedagogical interaction are substantiated.

Key words: *learner autonomy, educational activity, conditions of developing learner autonomy.*